

unutar Rawlsove filozofije, Giovanni De Grandis u članku »Making Sense of *A Theory of Justice*« pristupa Rawlsovoj knjizi kao jednoj cjelini. Na pitanja je li Rawls individualist, kakvu ulogu imaju izvorni položaj i reflektivni ekvilibrij i je li Rawlsova teorija univerzalistička, odgovor je moguće dati samo ukoliko se razmotri cijela Rawlsova argumentacija. De Grandisu je namjera pojasniti, a ne braniti ili napadati Rawlsove stavove.

Na ovaj svezak časopisa može se gledati kao na svojevrsni uvod u filozofiju Johna Rawlsa. Obradujući pojedine teme, autori su se dotakli gotovo svih važnijih ideja koje je Rawls zastupao zadnjih trideset godina. Netko bi mogao prigovoriti da je premalo pozornosti da-

no, recimo, idejama izvornog položaja ili reflektivnog ekvilibrija, po kojima je Rawls i najpoznatiji. No, ovo nije uvod za početnike, tako da se pretpostavlja da čitateljstvo barem u minimalnoj mjeri poznaje te ideje o kojima već postoji obimna literatura. Umjesto toga, autori su svoju pažnju poklonili nekim manje istraženim temama kao i kritici pojedinih Rawlsovih stavova, što govori da će Rawlsova filozofija biti inspirativna i u godinama koje dolaze.

Tvrtko Jolić

*Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68,
HR-10000 Zagreb
tjolic@hrstud.hr*

Igor Primorac, *Filozofija na djelu: rasprave i ogledi iz praktične filozofije*, Hrvatsko filozofsko društvo (Biblioteka Filozofska istraživanja, knjiga 103), Zagreb, 2001, 208 str.

Autor je u svijetu vrlo ugledan filozof. Od 1983. profesor je filozofije u Jeruzalemu (The Hebrew University), a čest je gost na mnogim poznatim sveučilištima. Nekoliko je puta sudjelovao na međunarodnim simpozijima koje svake godine u mjesecu rujnu organizira časopis *Studia Hermeneutica* (urednici Erwin Hufnagel i Jure Zovko) na Filozofskom fakultetu u Zadru. Bavi se ponajviše općom i primijenjenom etikom, filozofijom prava te graničnim područjima morala, politike i prava. Objavio je više uspješnih knjiga, u posljednje vrijeme primjerice *Justifying Legal Punishment* (1989, 21997, prevedeno na hrvatski 1995. kao *Kazna, pravda i opće dobro*), *Ethics and Sex* (1999) te zbornike *Human Sexuality* (1997) i *Patriotism* (2002). Naša mu sredina posebno duhuje odlučan angažman za vrijeme agre-

sije na Hrvatsku kada je u svjetskoj javnosti raskrinkao ključnu ulogu srpskih intelektualaca u oblikovanju velikosrpske ideje i pozvao na bojkot.

Najnovija knjiga profesora Primorca na hrvatskom složena je od članaka objavljenih u posljednjih petnaestak godina na engleskom jeziku u najuglednijim svjetskim časopisima, s iznimkom članka o Millovoj obrani slobode. Članci su prema problemima kojima su posvećeni svrstani u tri tematske skupine.

U prvoj tematskoj skupini (str. 11–99) nalazimo četiri članka. U prvoj i ujedno najstarijoj raspravi, »Etika i laž«, autor analizira i uspoređuje shvaćanje laži u utilitarizmu, Kantovoj, Rossovoj i Hareovoj etici. Interpretacije se ne gube u detaljnim analizama, nego jezgrovito tumače pojedina stajališta i kritički iznose njihove slabosti i prigovore (»ne razli-

kujem kritiku neke teorije od njezina opisa«, str. 41). Na svakome je koraku osjetna strast za kritičkim prosuđivanjem, Primorčev primarni interes za etičke probleme i njihovo rješavanje. Dobivamo li na koncu neko rješenje problema laži? Većina se ljudi slaže da je laž nešto moralno neprihvatljivo, ali svi mi isto tako znamo da kadšto laganje može pomoći da se izbjegne veće zlo. Profesor Primorac smatra da utilitarizam i Kant ne daju uvjerljivu koncepciju laži. Njemu je najbližije Rossovo rješenje. Iako je neodređenije u usporedbi s ostalima te tako ne ispunjava jedan važan kriterij za etičke teorije, ipak »nema neuvjerljivih implikacija« (str. 35). Tako na koncu koncepcija laži, koja je možda najispravnija, nije dostatno određena da bi nam pomogla u svakidašnjem moralnom životu. Drugi članak suptilno raščlanjuje pojam patriotizma s etičkoga motrišta. Dijelim autorov uvjerljiv zaključak da patriotizam ne može biti *moralna* vrлина, nego samo neka vrлина u izvanmoralnome smislu. Ne moramo se s nekim slagati ako on ne njeguje patriotske vrline, ali ga ne možemo zato osuđivati kao nemoralnu osobu. S druge strane ako je netko angažirani patriot, dakako u granicama moralnosti, onda je to svakako moralno dopustivo, ali nipošto nije ni za koga moralno obvezatno. Posljednja dva članka iz prve skupine (»Što je terorizam?« i »Terorizam i moral«) preporučuju se kako svojim ozbiljnim analizama tako i aktualnošću samoga problema koji je postao globalan. Tako je autorova osuda primjene terorizma u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, napose u prvome od tih članaka, dospjela u jedan ozbiljan kontekst koji više nije samo regionalna epizoda.

Druga tematska skupina članaka (»O slobodi i snošljivosti«, str. 101–160) bavi se Millovom koncepcijom slobode, teo-

rijom opće volje britanskoga novohegelovca Bernarda Bosanqueta te pitanjem tolerancije. Prvi od tih članaka (»Millova obrana slobode«, str. 103–127), objavljen već 1986, još uvijek – iako već imamo nekoliko dobrih radova o Millu na hrvatskom, a njegovi su najvažniji spisi prevedeni na hrvatski – predstavlja najbolji uvod u Millovu raspravu o slobodi koji je dostupan na hrvatskom jeziku. Zato ga treba preporučiti kao elementarnu literaturu.

Posljednja dva članka također treba istaknuti. Prvi od njih, »Kazna kao jezik«, dobro koristi kao dopuna Primorčevoj ranijoj knjizi posvećenoj pitanju legalnoga kažnjavanja. Posljednji članak (»Bojkot srpskih intelektualaca«) preporučujem našoj široj javnosti jer nam zorno pokazuje kako jedan slobodni i neovisni intelektualac, bez ikakvih političkih ambicija, isključivo s moralne točke promatranja osuđuje nemoral i teror u našoj najnovijoj povijesti.

Najnovija knjiga profesora Primorca na hrvatskom sadrži vrlo raznorodne rasprave iz praktične filozofije. No svatko će u njoj sigurno naći zanimljivo štivo jer pojedini se problemi zaista raspravljaju radikalno s primarnim filozofskim interesom za njihovo rješavanje. Treba odati priznanje autoru što je sam tekstove preveo odnosno obradio za hrvatsko izdanje iako već dugo ne živi u našoj jezičnoj sredini. Zato su razumljive neke stilske slabosti koje ne idu na štetu jasnoće, nego više odražavaju njegov trud da svojoj argumentaciji dade svoj vlastiti jezični izričaj.

Josip Talanga

*Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54/IV,
HR-10000 Zagreb
josip.talanga@zg.hinet.hr
josiptalanga@yahoo.com*